

УДК 929:1Сковорода Г.(477)(01)

Тетяна ДОБКО,

зав. відділу довідково-бібліографічного обслуговування НБУВ,
канд. іст. наук, ст. наук. співробітник

Сучасний розвиток бібліографічної Сковородіани

У статті досліджено видання біобібліографічних покажчиків і списків літератури, присвячених Григорію Сковороді (від 1862 до 2006 р.), зроблено висновок щодо необхідності координації бібліографічної діяльності.

К л ю ч о в і с л о в а: Григорій Савич Сковорода, біобібліографічний покажчик, бібліографічна діяльність.

Творення Української держави потребує глибокого дослідження і осмислення як української історії взагалі, так і творчого спадку окремих особистостей зокрема.

Слід відзначити, що постать Григорія Сковороди, видатного українського філософа і поета, завжди приваблювала істориків, літературознавців, філософів, бібліографів, а останніми роками інтерес до осмислення його творчої спадщини, світобачення і світовідчуття посилюється. Певним чином активізації цього сприяла ювілейна дата – 280-річчя від дня його народження (2002). Було видано збірники його творів, відбулися всеукраїнські та міжнародні наукові конференції та Міжнародні Сковородинівські читання тощо, де всебічно обговорювалися непересічна постать українського генія, його ідейна, літературна спадщина, поетичний талант. Низка дисертаційних та монографічних досліджень, присвячених видатному мислителю, є підтвердженням усвідомлення суспільством необхідності всебічного вивчення ідей Г. Сковороди для культурного життя сучасної України.

Як відомо, доступу до інформації, розкриттю документальних масивів, присвячених особистостям, сприяють біобібліографічні покажчики.

Серед бібліографічних посібників, присвячених Григорію Сковороді, або видань, які містять бібліографічні відомості про нього і його праці, розглянемо найосновніші у хронологічній послідовності:

Халявській Оресть [Данилевський Г.]. Сковорода. Украинский писатель XVIII века: (Материалы для истории южнорусской лите-

ратуры) // Основа. – 1862. – Серп. – X. – С. 1–39; Жовт. (сент.). – VII. – С. 39–96.

Зі змісту: Глава IV. Библиографический обзор сочинений Сковороды. – С. 65–96. Включає розділи: I. Перечень печатных сочинений Сковороды II. Перечень неизданных сочинений Сковороды. III. Перечень печатных статей о Сковороде. Відображено праці за 1798–1861 рр.

Указатель источников для ознакомления с Южной Русью / Сост. Д. Дорошенко. – СПб., 1904. – 62 с.

Зі змісту: XXV. Украинские философы (Гр. Сковорода, Д. Велланский, П. Юркевичь).

Л. Ч. [Чижиков Л. А.]. Г. Сковорода: Проба бібліографії // Зап. Наук. т-ва ім. Шевченка. – 1899. – Т. 30. – Кн. 4. – Miscellanea: Г. Сковорода. – С. 1–4.

Розділи: Видання його писань; Про нього.

Чижиков Л. А. Григорій Савич Сковорода: Библиогр. о немъ материалы) // Изв. Одес. Библиогр. О-ва при имп. Новорос. ун-те. – 1913. – Т. 2, вып. 1. – С. 30–48¹.

Матеріал систематизовано за розділами: I. Исследования, статьи и заметки о Г. С. Сковороде. II. Сочинения и издания, въ которыхъ упоминается Г. С. Сковорода.

Коваленко Гр. Григорій Сковорода, його життя і твори. – Полтава: З друкарні Т-ва «Печатне Діло», 1919. – 156 с.

¹ Окремим відбитком надруковано 75 прим. У відділі довідково-бібліографічного обслуговування НБУВ зберігається один із примірників із дарчим написом Л. А. Чижикова редакції «Киевской Старини».

Зі змісту: Бібліографічний показник. – С. 155–156.

Петров В. В. Література про Сковороду // Книгарь. – К., 1920. – № 1–3 (29–31). – Стовп. 15–24.

Огляд літератури.

Література про Сковороду / Зібрав Л. // Котович А. Григорій Савич Сковорода український філософ XVIII ст. – Л.: Накладом вид-ва «Молода Україна», 1924. – С. 47–48.

Багалій Д. І. Бібліографічний показник розвідок про Сковороду // Багалій Д. І. Український мандрівний філософ Гр. Савич Сковорода. – Х., 1926. – С. 277–393.

Бібліографічний огляд та список літератури, 222 назви, укладений за хронологією охоплене літературу за 1806–1923 рр.

Ковалівський Андрій. Сковорода в західній літературі: [Бібліогр. огляд] // Україна. – 1929. – Кн. 35. – Лип.–серп. – С. 121–132.

Українські письменники : Біо-бібліогр. слов.: У 5 т. Т. 1 Давня українська література (X–XVIII ст. ст.) / Ред. кол.: О. І. Білецький (голова) та ін.; Уклад Л. Є. Махновець; Відп. ред. О. І. Білецький. – К.: Держлітвидав, 1960. – 979 с.

Зі змісту: Сковорода Григорій. – С. 520–536. Бібліографія складається з трьох розділів, позначених римськими цифрами (I–III) і відповідно подає: тексти Г. С. Сковорода, розвідки про нього та біобібліографію. В середині розділів матеріал систематизовано за хронологією. Включено публікації за 1798–1959 рр.

Перевидання:

Українські письменники: Біо-бібліогр. словник: У 5 т. Т. 1. Давня українська література (XI–XVIII ст. ст.) – Вид. перероблене / Ред. кол.: О. І. Білецький (голова) та ін.; Уклад Л. Є. Махновець; Відп. ред. О. І. Білецький; Передм. І. Ісіченка. – Х.: Прапор, 2005. – 976 с.

Перевидання довідника відтворює зміст оригіналу, обмежуючись мовною редакцією, уточненням та доповненням деяких біографічних довідок про письменників. Бібліографічні відомості не доповнювалися й докорінно не перероблялися. Здійснено лише пристосування форми бібліографічного опису до сучасних норм.

Зі змісту: Сковорода Григорій (22.11.1722 – 29.10.1794). – С. 526–542.

Сміюн О. Д. Григорій Савич Сковорода. 1722–1794: (До 240-річчя з дня народж.): Рекоменд. список літератури / Наук. б-ка Львів. держ. ун-ту ім. І. Франка. Відділ бібліографії. – Львів, 1962. – 10 с.

Личные архивные фонды в государственных хранилищах СССР: Указ. / Глав. арх. упр. при Совете Мин-в СССР. Гос. Б-ка СССР им. В. И. Ленина. Архив АН СССР; Сост.: Э. В. Колосова, А. А. Хомак, В. В. Цаплин и др. – М., 1963. – Т. 2: Н–Я. – 502 с.

Відомості про рукописи Г. С. Сковорода, які знаходяться в державних архівах. – С. 167.

Григорій Сковорода. Біобібліографія / Склали: Е. С. Беркович, Р. А. Ставинська, Р. І. Штраймиш; Вступ. ст. А. М. Ніженець. – Х.: Вид-во Харк. ун-ту, 1968. – 181 с.

Матеріал подано у двох основних частинах: «Твори Г. С. Сковорода», «Література про Г. С. Сковороду». Перша частина складається з таких розділів: I. Видання творів Г. С. Сковорода. II. Першодруки та публікації окремих творів. 1. Філософські твори Г. С. Сковорода. 2. Художні твори Г. С. Сковорода. Вірші та пісні. Байки. 3. Переклади Г. С. Сковорода. 4. Листи Г. С. Сковорода. 5. Окремі думки та афоризми з творів Г. С. Сковорода.

До другої частини входять розділи: I. Прогресивні діячі культури про Г. С. Сковороду. II. Життя та творчість Г. С. Сковорода. Загальні роботи. III. Філософські та суспільно-політичні погляди Г. С. Сковорода. IV. Г. С. Сковорода і релігія. V. Г. С. Сковорода – письменник. VI. Мова творів Г. С. Сковорода. VII. Педагогічні погляди Г. С. Сковорода. VIII. Г. С. Сковорода в художній літературі. Критична література про художні твори, присвячені Г. С. Сковороді. IX. Вшанування пам'яті Г. С. Сковорода та пам'ятні місця, зв'язані з ім'ям Г. С. Сковорода. X. Бібліографічні показники і списки творів Г. С. Сковорода, а також літератури про нього. XI. Ілюстративні матеріали.

Показник вміщує 1217 записів. Пошуку матеріалів сприяє *Іменний показник*.

Григорій Сковорода. Біобібліографія. – 2-е вид., випр. і доп. / Уклад.: Е. С. Беркович, А. В. Дашковська, В. Д. Прокопова, Р. А. Ставинська, Ю. Г. Шевченко, Р. І. Штраймиш; Вступ. ст. А. М. Ніженець. – Х.: Вид-во Харк. ун-ту, 1972. – 203 с.

Порівняно з першим виданням покажчик доповнено розділом «Твори Г. С. Сковороди та література про нього за 1966–1971 роки». Включено документи, надруковані в СРСР українською та російською мовами. Вміщено 1442 бібліографічних записів.

Іван Вишенський. Григорій Сковорода: Реком. покажч. літ-ри / Львів. держ. наук. б-ка; Склав В. І. Лучук; Ред. М. П. Гуменюк. – Л., 1970. – 40 с.

Зі змісту: Григорій Сковорода. Життя і творчість Григорія Сковороди. Твори Григорія Сковороди. Література про Григорія Сковороду. Образ Григорія Сковороди в українській літературі. – С. 16-40.

Григорій Сковорода в школі: Корот. бібліогр. покажч. / Упоряд. М. І. Дереворіз; Чернівець. обл. ін-т удосконалення вчителів. Б-ка Чернівець. держ. ун-ту. – Чернівці, 1972. – 20 с.

Матеріал структуровано за розділами: I. Найосновніші видання творів Г. С. Сковороди; II. Матеріали про світогляд, життєвий і творчий шлях Г. С. Сковороди. Методика вивчення його творів у загальноосвітній школі III. Образ Г. С. Сковороди в художній літературі.

Григорій Савич Сковорода. 1722–1972: (Метод. реком. бібліотекареві) / Складач Л. Балацька; М-во культури УРСР. Держ. респ. б-ка УРСР ім. КПРС. – К., 1972. – 18 с.

Поліщук Ф. М. Григорій Сковорода: Семінарії. – К.: Вища шк., 1972. – 207 с.

Вміщено значний бібліографічний матеріал.

Зі змісту: Розділ третій. Коротка бібліографія творів Г. С. Сковороди та критичної літератури про нього. – С. 113–128. Структура: I. Основні видання творів Г. С. Сковороди. II. Критична література про творчість Г. С. Сковороди. Окремо виділені «Бібліографічні посібники» і «Список авторефератів, докторських і кандидатських дисертацій про творчість Г. С. Сковороди». Бібліографію наведено також за тематичними підрозділами розділу «Теми для самостійної роботи з основною бібліографією» після текстів.

Григорій Сковорода в художній літературі та мистецтві: (Короткий бібліогр. покажч.) / Склав І. А. Співак. – Чернівці, 1983. – 15 с.

Мишанич О. Григорій Сковорода: Нарис життя і творчості. – К.: Акціонер. т-во «Обереги», 1994. – 46 с.

Зі змісту: Бібліографія. – С. 35–45. Бібліогра-

фія містить окремі книжкові видання творів Г. С. Сковороди і вибрані наукові та художні твори про його життя і творчість. Подано також список повніших бібліографічних покажчиків творів письменника та літератури про нього. Те саме:

Біографія // Сковорода Г. Твори: У 2 т. – К., 1994. – Т. 1. – С. 36–46;

Біографія // Сковорода Г. Твори: У 2 т. – К., 2005. – Т. 1. – С. 36–46.

Український Сократ – Григорій Савич Сковорода: Пам'ятка читачеві / Харк. обл. універс. наук. б-ка / Складачі: Н. П. Полях, Л. О. Сашкова.; Заг. ред. О. А. Марченко. – Х.: Смалья, 1995. – 24 с.

Включено відомості про твори Г. С. Сковороди і літературу про нього, переважно 70–90-х років ХХ ст. більшу частину становлять праці харківських авторів, а також матеріали про зв'язок Г. С. Сковороди з Харківщиною.

Харківське історико-філологічне товариство (1877–1919): Бібліогр. покажч. / Уклад.: М. Г. Швалб, С. Б. Глибицька; Наук. ред. С. І. Посохов; М-во освіти і науки України. Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х.: НМЦ «СД», 2002. – 86 с. – (До 100-річчя XII Археологічного з'їзду).

Зі змісту: Ушанування пам'яті Г. С. Сковороди. – С. 24–26.

У рік 280-літнього ювілею з дня народження Г. Сковороди крім методичних матеріалів, бібліографічних списків Сумської ОУНБ Київської обласної бібліотеки для дітей одночасно побачили світ два серйозних покажчики, у яких зібраний матеріал представлено у хронологічній послідовності і включено публікації українською та іноземними мовами.

Два століття Сковородіани: Бібліогр. довідник = Two centuries of Skovorodiana: Bibliographical guide / Укладачі: Л. Ушкалов, С. Вакуленко, А. Євтушенко; Загальний нагляд, наук. ред. та передне слово Л. Ушкалова. – Х.: Акта, 2002. – 528 с.

Григорій Сковорода. 1722–1794: Бібліогр. покажчик / Нац. парлам. б-ка України; Нац. музей літ-ри України; Уклад.: Г. І. Гамалій, В. В. Шевченко; Наук. ред. Р. С. Жданова. – К., 2002. – 136 с. – До 280-річчя від дня народження.

Особливістю харківського видання є включення до бібліографії зарубіжних публікацій, по-

дання анотацій, коментарів, предметного покажчика і оформлення видання паралельно англійською мовою, а також вишукане поліграфічне виконання. До його укладання були залучені науковці різних установ України та зарубіжжя: Павел Балмуш (Кишинів), Юрій Барабаш (Москва), Наталія Бордукова (Харків), Джованна Броджі Беркофф (Рим), Лідія Гнатюк (Київ), Андрій Даниленко (Нью-Йорк), Марія Ді Сальво (Павія), Микола Корпанюк (Переяслав-Хмельницький), Олександр Кривуля (Харків), Магдаліна Ласко-Куцюк (Бухарест), Олена Лямпрехт (Харків), Олег Марченко (Москва), Ростислав Мельників (Харків), Міхаель Мозер (Відень), Юрій Пелешенко (Київ), Володимир Пилипович (Перемишль).

Покажчик «Два століття Сковородіани» (Х., 2002), який містить 2203 записів, відображає літературу за 1798–2002 рр. Однак бібліографічних відомостей значно більше, тому що аналогічні публікації («те саме», «ibidem» тощо) вміщено після першої публікації, додано також рецензії на видання. До того ж трапляється, що пізніші публікації, перевидання подані в більш ранній хронологічній рубриці без відповідної відсилки у рубриці за роком справжньої публікації (до прикладу публікація І. Кулжинського 1959 р. відображено після № 6 за хронологією 1825 р.). На нашу думку це не є правомірним. Допоміжні покажчики: *Покажчик авторів, Предметний покажчик*.

З огляду на постатейний розпис збірників наукових праць, тез доповідей, матеріалів конференцій тощо інформаційний обсяг покажчика «Два століття Сковородіани» значніший. Зручною є нумерація статей у збірниках, зміст яких розкрито, що сприяє оптимізації пошуку інформації. Праці та твори Г. Сковороди розміщено поряд із літературою про його творчість за хронологією. На нашу думку доцільніше було подати їх окремим розділом.

Покажчик «Григорій Сковорода» (К., 2002) відображає літературу про життя і творчість Г. С. Сковороди за 1806–2002 рр. Включено 1645 бібліографічних записів. Допоміжні покажчики: *Іменний покажчик, Систематично-предметний покажчик*. Розміщення літератури у межах року – за абеткою авторів чи назв творів; спершу – праці кирилицею, далі – латиницею.

Порівняльний аналіз покажчиків засвідчив вміщення в кожному з них значної частини публікацій, не відображаних в іншому. До того ж не лише за останні роки, а практично протягом усього періоду у покажчиках об'єктивно існують певні розбіжності, як у відображенні оригінальних матеріалів, так й в описі ідентичних праць.

Слід зауважити, що дані покажчики є вагомим продовженням покажчика «Григорій Сковорода: Біобібліографія» (2-е вид., випр. і доп. – Х., 1972), про який йшлося вище і який, як видно зі змістового аналізу бібліографічних записів, укладачі двох покажчиків використовували, зазначивши в передмовах, що це – «досі найґрунтовніше джерело такого ґатунку... ретельно підготовлене працівниками Центральної наукової бібліотеки Харківського університету...»². «Найґрунтовніший з числа тих, які коли-небудь видавалися, він видається вдалою спробою осягнення тематично неоднорідної та ідейно строкатої гама дослідницьких викладів про славного сина землі української і з уваги на повноту та наукову вивіреність може бути віднесений до безперечних досягнень праць такого ґатунку»³.

Покажчики не лише доповнюють його хронологічно, подаючи матеріал відсутній за останні 30 років, а й вміщуючи публікації, які не були включено у попередні радянські видання з ідеологічних міркувань. У покажчиках є рубрика «Бібліографічні покажчики» в *Предметному покажчику* та «Бібліографічні посібники. Бібліографічні списки» в *Систематично-предметному* іншого, що дасть можливість дослідникові ще більше розширити джерелознавчу базу.

Заслугує на увагу бібліографічний покажчик «Григорій Сковорода (1722–1794)», підготовлений науковою бібліотекою Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (2006).

Григорій Сковорода (1722–1794): Біобібліогр. покажч. / Переяслав-Хмельницький держ. педагогічний ун-т ім. Григорія Сковороди. Бібліотека / Уклад.: О. Шкира, А. Яковенко, І. Корж, Л. Губар, А. Глієва, Л. Забари-

² Ушкалов Л. Переднє слово // Два століття Сковородіани: Бібліогр. довідник = Two centuries of Skovorodiana: Bibliographical guide. – Х.: Акта, 2002. – С. 6.

³ Від укладачів // Григорій Сковорода. 1722–1794: Бібліогр. покажч. – К., 2002. – С. 3–4.

ло, Н. Обертій. – Переяслав-Хмельницький, 2006. – 166 с.: іл.

Увійти в документальний матеріал спадщини Сковороди допомагають вступна стаття ректора Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди члена-кореспондента педагогічних наук України, доктора історичних наук, професора Віктора Коцура «Мандрівний старчик» чи великий філософ і учитель сучасності» та стаття В. В. Нікітіної «Переяславщина в житті Г. С. Сковороди». Додаткову інформацію містять «Слово від упорядників» і «Короткий літопис життя і творчості Г. Сковороди».

Вдало розроблена укладачами структура покажчика, детальна систематизація дозволяє швидко знайти відображені матеріали з широкого спектра публікацій. Бібліографічний покажчик структуровано за розділами: *Літературно-педагогічна спадщина Г. Сковороди; Матеріали про життя та діяльність Г. Сковороди (Історія; Педагогіка; Літературознавство; Художні твори про Г. Сковороду; Мистецтво; Релігія; Філософія й етика; Психологія); Бібліографічні матеріали; Вшанування пам'яті Г. Сковороди.* В окремому розділі «З міркувань Г. Сковороди» наведено крилаті вислови, афоризми з творів філософа. Пошуку матеріалів сприяє й *Іменний покажчик*.

Бібліографічний опис здійснено згідно з чинними в Україні державними стандартами. Важливо, що упорядники подали анотації або пояснення там, де назва статті не відображає її змісту, більшість із них сприяє глибокому розкриттю та розумінню матеріалу, заощаджуючи час науковця для творчої праці. Безперечно, упорядниками здійснена величезна ретельна робота з виявлення, систематизації, відображення документів.

Не будемо акцентувати увагу на прогалинах у відображенні різних джерел, окремих похибках,

які є в кожному з названих вище трьох останніх покажчиках. Важливіше, що вони створені та доповнюють один одного. У комплексі вони дають можливість більш цілісно висвітлити науковий та літературний спадок Г. С. Сковороди. Хоча паралелізм і відсутність координації підготовки бібліографічних праць не є виправданими на державному рівні. У покажчиках відображено багато раритетних видань. З огляду на зауваження укладачів, що більшість джерел опрацьовано *de visu*, бажано було б зазначити місцезнаходження документів у фондах книгозбірень. Щодо цього є лише посилання на наявність окремих документів у фондах музеїв Г. Сковороди, В. Заболотнього тощо (покажчик «Григорій Сковорода» (Переяслав-Хмельницький, 2006)).

Бібліографічні праці фахівців Києва, Харкова і Переяслав-Хмельницького вводять у науковий обіг величезний масив інформації, що сприятиме глибокому науковому вивченню творчої спадщини Григорія Савича, допоможуть скористатися творами, відображеним у покажчиках, які й нині не втратили актуальності, наукового значення, філософського змісту, залишилися зразком поетичного мистецтва. Видання безперечно поживлять інтерес науковців і студентської молоді до пізнання та осмислення духовних надбань українського народу.

Вітаючи останні бібліографічні розвідки, присвячені життю і творчості видатного українського філософа, і не заперечуючи права авторів на власні творчі бачення, як писав Г. Сковорода: «Всякому городу нрав и права», зауважимо, що праця з укладання бібліографічного реєстру творчої спадщини видатного мислителя була б ґрунтовнішою, якби науковці України і зарубіжжя об'єднали свої зусилля і створили на сучасних науково-методичних засадах єдиний покажчик, який акумулював і всебічно висвітлював в одному виданні (можливо декількатомному) усі напрацювання у цій царині на сьогодні.